Naše řeč

ROČNÍK XVIII.
ČÍSLO 2.

Karel Erban: Kvantita v českém verši. (Ostatek.)

Také již v prvé své studii (str. 8) ukázal jsem na typické ritardando, způsobené před pausou poslední slabikou nebo posledními slabikami dlouhými. Jde tu někdy i o vydržení poslední slabiky nad normál, o t. zv. korunu, jak se tomu v hudbě říká. U některých básníků (na př. u Máchy, Sovy, Fischera, Demla a j.) je zvláštní obliba, končit anebo začínat, nebo končit i začínat vzestupný verš nenáhle, pomalu, povlovným tempem, splývavě a plynule. Tedy na začátku andante, na konci ritardando. Jak nás ještě po tolika letech přímo fascinují ty Máchovy délky na konci verše: »On nejde! — již se nevrátí«! V těch koncových délkách je všechna zoufalost a nesmírný žal, hořekování a lkání, věčnost a smrt. Kouzlo, síla a moc není tu jen v tom slovese, v jeho významu a citovém účinku. Řekneme-li »nevrať se« nebo »nevracejte se«, je po okouzlení. Podobný příklad z Ot. Fischera:

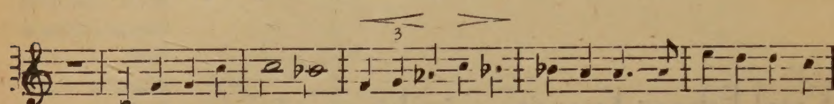
Má živá řeka bdí a z hloubi toku dýchá,
je plna hvězd a nepospíchá.

Řekneme-li »nepospíchejte, nepospíchej«, jako by to bylo docela jiné sloveso. V tom Fischerově slově »nepospíchá« je zaklet »motiv« celé básně. Tyto dvě kvantity umístěné na konci verše mají v sobě tolik vnitřního záření a takovou magnetickou sílu, že prozařují celou báseň, a jsou snad nejdůležitějším činitelem agogickým. Silného, nezapomenutelného účinku dosáhl také Ant. Sova v těchto verších:

Plachá samota kvílí,
vrby se krčí naslouchavě,
noc na tisíce mílí
sníh hází bílý. (Bolest svou romanci hraje . . .)

Rýmy jsou tu sice až příliš dokonalé, ale ty délky ve verších a na konci musí vnímavému čtenáři učarovat. Rytmický

chod se tu nejen zpomaluje, nýbrž skoro zastavuje, a v tom táhlém a skoro stojícím prodlužování jako bychom slyšeli nesmírné ticho zimní noci, širé bílé pláně, tmu, dálky bez konce. A konečně dovoluji si ukázat i na příklad z vlastní praxe, zajímavější snad tím, že v Axmanově zhudebnění*) jsou ty délky také melodicky zachyceny a že můj text je provázen německým překladem:**)

A jak se tak dí-vám,| v sně-bo-vé plá-ni | srd-ce mám | a sl-zy v o-čích,
In ver-schnei-ter Fer - ne seh' ich euch, Sterne, Herz und Trä-nen in den Au-gen,

Tento výňatek pěti taktů odpovídá čtyřem veršům (konec verše označuji v textu svislou čarou). Tři takty před začátkem melodie je v klavírním doprovodu »předznamenání« Andante sostenuto. Ačkoli v celku je kvantita melodií respektována, přece jen vidíme, že ani hudební skladatel nemůže se při skládání nápěvu řídití kvantitou textu přesně, jinými slovy: kvantitativní hodnoty deklamační nemohou být doslova přejaty do zpěvu, protože zpěv potřebuje poněkud jiného kvantitativního rozvržení než deklamace. Také verš nebo veršová pausa se tu nemůže vždy končit taktem anebo pausou hudební. Co je předrážkou ve verši, nemůže být vždycky předrážkou v písni. Tedy jako se nedoporučuje snaha po důsledném, stereotypním metru, po stejných, správně vypulerovaných rýmech a symetricky stejném rozvržení slabik dlouhých a krátkých ve verši, tak není také nikterak žádoucí podobná uniformita mezi textem a hudební melodií. Každé umění má své zákony, své výrazové prostředky, a kdyby mělo jenom kopírovat anebo napodobovat umění jiné, nebylo by samo uměním. Ale vraťme se k našemu textu, k délkám mým a k délkám Axmanovým. Je nějaký rozpor v jejich estetickém účinku? Kdyby bylo zvykem psáti před básněmi nějaké »předznamenání«, napsal bych sotva podstatně jiné, než je Andante sostenuto. A pokud rozumím hudbě a pokud ji cítím, slyším z Axmanovy melodie právě to, co jen naznačují moje délky: zastavit, prodlít, neodcházet, spočinout a prodloužit onen teskný a tklivý pohled po sněhové pláni.***)

Má-li tedy kvantita ve verši takovou váhu, měli by jí dbáti také překladatelé; to se však doposud bohužel málo děje.

---

*) Emil Axman: »U plamene«. — Zpěv a klavír.
**) O šetření kvantity v překladech bude ještě řeč.
***) V německém překladě je působnost mých délek značně oslabena.

U nás snad jen Ot. Fischer, který mě na tento problém upozornil a který v překládání řeči vázané nemá u nás rovného, funkci kvantity ve verši velmi živě cítí. »Raději jsem obětoval správnost rýmu, ba snad i správnost syntaktickou, abych k originálu „trank nie einen Tropfen mehr" (konec „König in Thule" ve Faustovi) dostal nepostradatelný ekvivalent dlouhý: „a nikdy se nenapil víc".«*) Podobně v proslulých Goethových verších »Über allen Gipfeln ist Ruh«, kde místo »nevýstižného« „Ruh" bylo třeba dát dlouhou slabiku, třebaže v předloze »vůbec nepožadovanou smyslem«. Zde je básníku-překladateli ta délka »jen integrující podmínkou celé nálady«. Srovnejme vedle originálu tyto dva překlady Goethovy Poutníkovy noční písně, prvý z Lípy (II, 822)**) a druhý z Goethovy Lyriky a balad, přel. Ot. Fischerem:

Über allen Gipfeln
Ist Ruh,
In allen Wipfeln
Spürest du
Kaum einen Hauch.
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

Nad všemi vrcholy
hlubina tichá,
ve větvích sotva jen
dýchá
půlnoční klid.
Ptáci již umlkli v lese.
Počkej — však brzy se snese
i v tvé srdce klid.

Nad vrcholky strání
a výš
ticho je, ni vání
necítíš
v korunách vát,
už ptáčkové došvitořili.
Počkej, jen chvíli,
též budeš spát.

*) Ot. Fischer v cit. dopise.
**) Překladatele neznám.

Zvukovým a vnitřním hodnotám originálu nejlépe odpovídá překlad poslední. Ani tu není sice kvantita na všech místech vždy táž, ale o nějakou přesnou fotografii, o kopírování tu nejde. Jsou tu vždy jistá místa, odkud kvantita řídí svůj vliv, a taková místa je třeba v překladě zachovat. Bývá to obyčejně na konci, kde kvantita je »integrující podmínkou celé nálady«, kde verš přechází v ritardando nebo v korunu. Takovým »kvantitativně« důležitým místem je v originále druhý verš »ist Ruh«, což je výstižně přeloženo: »a výš«. Místo německého hlubokého a dlouhého »u« vysoké a dlouhé české »ý«. Více než citové asociace, kterými provázíme kvalitu, barevnost a barvitost zvuku, rozhoduje tu pro zvukovou stránku verše kvantita. Nechci tím říci, že tomu musí být tak vždy, ale v tomto případě tomu tak je, jak nasvědčuje překlad prvý, který nejenže rozrušil stavbu veršů, nýbrž nezachovává také některých důležitých kvantitativních středisk. Významově snad »hlubina tichá« odpovídá německému »ist Ruh« lépe než »výš«, ale zvukově nevyjadřuje onoho protáhlého spočinutí klidu a ticha, jak je to v textu německém. Musí to být dvojslabičný verš, jambus, s dlouhou, značně protáhlou slabikou druhou, takže vzniká dojem povzdechu, do ticha protáhlé a mizející melodie, což právě daktylo-trochejský verš »hlubina tichá« ruší. Ta poslední slabika dlouhá už ten dojem nezachrání. Tu zase záleží na tom, co je před ní.

Podobně bychom mohli rozpitvati verše další, ale to by již bylo čtenáři více méně samozřejmé. Upozorním raději ještě na několik jiných příkladů z Fischerovy překladatelské praxe, v jejichž znamenitosti má značný podíl také »přeložená« kvantita. Tak ještě z Goethovy lyriky, z půvabného »Notturna« (»Nachtgesang«) refrén:

Schlafe! was willst du mehr?
Dřímej! a co chceš víc?

Nebo jiný sugestivní refrén z Goethovy básně »Um Mitternacht«; tu Fischer sice délky přidává, ale je to na místě, nejsou ani proti »duchu«, ani proti struktuře a hlavně zvukové linii verše:

Um Mitternacht — v čas půlnoční.

Konečně připomínám ještě skvělý překlad Dehmlovy básně »Herr und Herrin« (»Dva vládcové«, v Novině II, 358), kde si básník-překladatel pohrává s kvantitou přímo bravurně:

Da du so schön bist, darf ich dich beschwören,
errege nicht mein leicht erregtes Blut.

Že jsi tak krásná, pokorně se skláním;
do zlé mé krve jedů nelij zlých.

A ještě jednu maličkost bych z překladatelství připomněl. Tři naši básníci, Vrchlický, Nezval a Babler, překládajíce Poeova »Havrana«, vyjadřují každý jinak závěrečné »Never more!«: Vrchlický »Nikdy víc!«, Nezval »Víckrát ne!«, Babler »Marný blud!«. Vrchlický má stejný počet slabik a stejné umístění délky, Nezval délky přemisťuje a jednu délku přidává, dále přenáší z originálu pěkný onomatopoický názvuk krákání, Babler kvantitu přemisťuje a onomatopoický efekt trochu stírá. A tak nejzdařilejší bude asi překlad Nezvalův, třebaže ty délky poněkud přepíná. Z toho vidíme, že do překladu možno spíše ještě délky dosadit a verš tak »předloužit«, než jich nedbat a nechat tak verš vyznít naprázdno.
Skončili jsme rozbor sneseného materiálu, dostačujícího doufám k tomu, abychom podle těchto pozorování jeho výsledky shrnuli a našli jméno pro ono splývání, dloužení a zpomalování, které jsme ve verši tolikrát konstatovali.

V první své studii jsem nazval proto kvantitu faktorem melodickým a agogickým. Proti »melodii« ve verši staví se rozhodně Ot. Zich (ČMF. VI, 8, 15), protože je to výraz nesprávný a vědecky nepřípustný. V své studii mluví jen o »melodickém spádu verše« a tento spád je prý básníkem v básni určen jen nepatrnou měrou (l. c. str. 6), a proto bylo pochybné úsilí Sieversovo a jeho žáků, najíti ve verši stálé, pevné melodické prvky, které verš charakterisují. Ot. Zich má pravdu v tom, že melodičnost ve smyslu hudebním ve verši neexistuje, ale zdá se mi, že tu hudební povahu melodie, že melodii jako terminus technicus příliš chrání. Ale v něčem se přece jen melodie hudební a melodie veršová stýkají, v jedné věci jde o zřejmou analogii: je to technická stránka melodie, t. j. způsob, jakým se v hudbě tóny a ve verši toliko slabiky spojují a váží. Melodické krásno viděl Ot. Hostinský (Estetika, str. 116) v plynulosti tónů v řadě po sobě následujících. Nuž, právě o tu plynulost nám ve verši běží, protože kvantita tlumí a stírá přílišnou ostrost přízvučné slabiky předcházející. Víme dobře, že slovo melodie pro to není výrazem přesným a správným, ale proč hledati jiný, když termín tento je vžitý a má svou tradici, třebaže trochu nesprávnou, zmatenou a nejasnou? Ale termín ‚pausa‘ jsme také přijali do prosodického názvosloví, a také tam nemyslíme pausu ve

smyslu hudebním. Ostatně na jméně tolik nezáleží, jde o věc, a ta je myslím jasná. Vžilo-li by se nyní užívání slova melodie také pro praxi veršovou, kde by označovalo plynulost a splývavost verše, proč bychom tomu bránili? Vedle funkce melodické má kvantita ještě funkci agogickou; do ní zahrnujeme nejen tempo, nýbrž i jiné zvukové modifikace, které ovšem nezávisí vždy jenom na kvantitě. Tyto melodické a agogické hodnoty zařadíme zase do většího vědního okruhu: do zvukových hodnot, do zvukové linie verše. Není tedy kvantita prvkem rytmotvorným, nýbrž rytmus je jí jen modifikován, odstíněn, zabarven.*) Tvoří aneb pomáhá tvořit to, co sice nesprávně a nevědecky, ale srozumitelně můžeme nazvat melodií a agogickými hodnotami verše. A co z jeho formálních složek může v nás vzbudit onu »integrující podmínku nálady« ve verši než melodie a tempo?

Josef Bečka: Slovesná rčení a sousloví. II.

Jak vidíme, rčení a sousloví jsou nutným doplňkem slovního bohatství jazyka. Doplňují slovník tam, kde si jazyk nevytvořil potřebného slova, obohacují jazyk novými synonymy, zvláště v abstraktních významech, a činí tak řeč schopnou všech významových odstínů. Proto bývá zpravidla množství rčení a sousloví znakem jazyka vypěstovaného.

Rčení a sousloví má každý jazyk svá, pro sebe charakteristická. Zvlášť je to patrné u rčení lidového původu. Takové věty jako *»vzal nohy na ramena, dneska se s koledníky přímo roztrhl pytel«* a pod. nemůžeme do žádného jazyka překládat doslova. Podobně, kdybychom chtěli doslovně překládat rčení cizí, velmi často bychom se zcela odchýlili od jejich pravého významu. Na příklad francouzské *avoir le bras long* neznamená ‚míti dlouhou ruku', nýbrž ‚míti velký vliv'. V tom právě je veliká potíž při překládání z cizích jazyků. Leckdy totiž pro některou věc jeden jazyk rčení má, druhý však nikoliv, někdy se zas v obou jazycích rčení svým významem sice kryjí, ale nejsou stejně obvyklá nebo nepatří do stejné vrstvy jazykové (na př. v jednom jazyce je takové rčení vulgárnější než v druhém). Lidová rčení dávají mnohým uměleckým dílům zvláštní charakteristickou chuť a překladatel, má-li ji v překladu vystihnout, musí znát dobře cizí jazyk a ještě lépe svůj jazyk mateřský. Jestliže jeho vědomosti k tomu úkolu nestačí nebo nepřekládá-li dosti svědomitě, bývá překlad proti originálu šedivý a suchý a účinek

*) R. Jakobson v Plánu II, 9.

uměleckého díla tím ovšem neobyčejně trpí. Mnohé naše překlady se po té stránce velmi prohřešují proti kráse a výraznosti jazyka, protože jsou svěřovány rukám neodborným.

U rčení původu spisovného je toto nebezpečí už menší. Spisovná rčení, vzniklá z umělých metafor, jsou mezinárodnější, mnohá z nich se rozšířila z jednoho jazyka do ostatních, mnohá z nich v různých jazycích znějí podobně a mnohá z nich jsou takového rázu, že je lze i překládat. Slovesná sousloví nebývají už tak mezinárodní. Již v tom bývají veliké rozdíly, že mnohdy jeden jazyk má sousloví tam, kde jiný má ještě sloveso prosté. Česky je *dávati pozor,* ale polsky *czuwać* a charvátsky *paziti;* francouzsky je *aboutir,* ale česky *míti za následek;* franc. *démissionner,* ale česky *podati demisi;* franc. *se suicider,* ale čes. *spáchati sebevraždu;* franc. *préférer,* čes. *dávati přednost;* rusky se řekne *zdravstvujtě,* čes. *buďte zdráv;* německy *nehmen sie Platz,* čes. *posaďte se;* proti latinskému *auro corrumpere* je čes. *podplatiti,* proti něm.*es herbstelt* je čes. *podzim nastává* a podobně. Ale i v tvaru sousloví bývají mezi jazyky značné rozdíly. Sousloví totiž zasahují hlouběji do struktury jazyka než rčení. Rčení jsou jednotlivé otřelé a ustrnulé metafory, sousloví však, jak uvidíme o něco dále, tvoří celé skupiny, které lze srovnat s kategoriemi kmenoslovnými. Jejich tvoření není nikterak libovolné, platí pro ně pravidla obdobná pravidlům o tvoření slov, a proto zpravidla každý jazyk má své zvláštní typy sousloví.

Každý jazyk má tedy jiný slovník svých rčení a sousloví, slovník, který jak svým rázem, tak i rozsahem se liší od slovníků jiných jazyků. Tato okolnost je velmi důležitá při posuzování vlivu jednoho jazyka na druhý. Víme, že vazba jednoho jazyka svádí k napodobení v jazyce druhém. K tomu se druží i to, že jazyk vyspělejší má sousloví mnohem více než jazyk méně propracovaný. Proto v době obrození našeho jazyka měla němčina takový vliv na češtinu právě v tvoření sousloví. V krásné próze tento vliv během století 19. namnoze vymizel a byl paralysován živým stykem s jazykem obecným a vzácnou jazykovou erudicí našich vynikajících spisovatelů, kteří nám zanechali jazyk velmi obohacený a pečlivě propracovaný. V tomto jejich díle pokračují i naši mladí spisovatelé. Proto jazyk naší krásné prózy je po této stránce velmi bohatý a namnoze i správný. Nechci tím říci, že by byly zde potlačeny všechny vlivy cizí, zvláště německé. Kdo zná dobře slovanské jazyky, pozná snadno, že vliv německý zanechal i zde mnohé stopy, je však tu již stráven a zpracován a přizpůsoben českému duchu.

Hůře je tomu s některými obory jazyka vědeckého, zvláště s těmi, které jsou ve stálém styku s němčinou, franštinou a angličtinou, a zejména pak v jazyce obchodním a novinářském je cizí vliv namnoze tak silný, že působí rušivě na jejich strukturu.

Ale stále, co se týče sousloví, nemáme té vytříbené kultury, jako mají na př. Francouzi. U nás také nejsou rčení a sousloví dosud gramaticky zpracována. Nejdůležitější novočeská rčení a sousloví (bez rčení a sousloví chybných) máme v Mašínově Slovníku českých vazeb a rčení (Praha 1916 a 1924), sousloví a rčení správná i chybná v Zenklově Rádci správné češtiny (Praha 1911), ale ten jen dnes již poněkud zastaralý. Spolehlivý materiál chybných sousloví najdeme v rejstřících všech ročníků Naší řeči, která vytýká nejčastější chybná sousloví v svých referátech již od svého založení. Mimo to najdeme přehledný malý slovníček správných i chybných rčení a sousloví v Mašínově České mluvnici a cvičebnici (díl II. pro III. a IV. třídu středních škol. Praha 1932). Ale přes to zbývá ještě mnoho práce vykonat, abychom měli novočeský správný usus přesně stanoven. Mnoho také bude musit vykonat naše střední škola, aby své žáky tomuto správnému usu také dobře naučila. Dnes stále ještě, užívajíce sousloví a rčení, jsme často v trapné nejistotě, zda jsou správná, a ve stejné nejistotě jsou často sami linguisté, když mají posoudit správnost těchto sousloví. Jazykový cit nepomáhá vždy, protože ne každý jej má dobře vyvinut, a právě ti, od kterých se šíří nejvíce nesprávných sousloví a rčení (na př. někteří novináři), jej mají vlivem cizích jazyků velmi pokažen. Ti pak, kteří mají jazykový cit vytříbený čtením dobrých autorů, jsou často sváděni k tomu, aby považovali za správná ta sousloví, která často slyší a čtou na př. v novinách, i když jsou hrubým prohřešením proti našemu jazyku.

Pokouším-li se v dalších odstavcích podati jakýsi přehledný obraz našich správných i chybných sousloví, nemohu zde v krátkém článku tuto nejistotu odklidit. Pokusím se jen, vnésti do této spletité otázky trochu světla.

Která sousloví musíme pokládat za naprosto chybná? Jsou to především ta sousloví, která vznikla přímým vlivem cizího jazyka, při tom však docela zbytečně, protože máme za ně stará slovesa prostá, která věc vystihují přímo a lépe. V lidové řeči jsou tato sousloví zpravidla neznámá. Jsou již dávno na indexu, ale přes to se houževnatě drží u těch, kteří dosti nedbají jazykové správnosti. Jsou to sousloví *vzíti místo* (podle *Platz nehmen*, místo *sednouti si*), *držeti řeč*

(eine Rede halten, místo *mluviti), naučiti se znát (kennen lernen,* místo *poznati).* Podobně *ztratiti slovo* (místo *přimluviti se), dát seznati* (m. *ukázati)* a pod. Některá z těchto chybných sousloví vnikla již i do mluveného jazyka a boj proti nim jest již nesnadný, na př.: *zůstati stát,* kterého se obecně často užívá místo *zastaviti se* (ve spis. jazyce lze užíti rčení *zůstati stát* jen tehdy, znamená-li ‚stát předtím a vytrvat ve stání', na př.: *Vybídl ho, aby si sedl, ale on zůstal stát).* Dnes je velice v módě v odborném jazyce podobné chybné sousloví *to přichází v úvahu,* vzniklé překladem německého *in Betracht kommen,* a správným vazbám *jde o to, třeba si toho všimnout* a pod. se odborní spisovatelé vytrvale vyhýbají.

Jinak však, jak jsme již řekli, nesmíme zatracovat sousloví jen proto, že vedle nich má jazyk i slovesa prostá. Toto měřítko nestačí, neboť je naopak předností jazyka, míti slovní bohatství co největší, a v mnohých případech, z nichž některé jsme již uvedli, sousloví se hodí lépe než sloveso prosté. Je pro nás výhodou, můžeme-li si vybrat podle své potřeby buď *báti se* nebo *míti obavy, vyslýchati* nebo *podrobiti výslechu, doufati* nebo *míti naději, napraviti něco* nebo *zjednati nápravu* atd.

Sousloví vznikla tedy zpravidla z vnitřní potřeby jazyka, vytvořit nový název nebo nový odstín významový. Někde snad tato tvořivost jazyková přešla přes meze nutnosti, to však se stává i v jiných případech tvoření (na př. při tvoření substantiv) a nepovažujeme to za neštěstí. Ti však, kteří hájí sousloví stůj co stůj, nesmějí zapomínat, že ne vždy je sousloví na svém místě a že i sousloví dobře tvořené může být voleno chybně, dává-li jazyk na tom místě přednost slovesu prostému. Ale tato otázka je velmi složitá a nemám zde dosti místa, abych ji mohl čtenáři podrobněji vyložit. Dnes se chci na chvíli zastavit spíše u otázky, jaký tvar sousloví je v češtině obvyklý a které tvary v češtině nejsou správné.

Při kombinování slov můžeme v češtině pozorovati zajímavý zjev, který bychom mohli nazvati úspornosti výrazu. Všimněme si na př. českých komposit, která nejsou sice kombinací slov, nýbrž jen kmenů, ale u nichž můžeme již pozorovati jádro problému. Při skládání kmenů v slovo složené mívá přípona menší důležitost než u slov jednoduchých. Srovnej: *vůd-ce,* ale *psovod; vlas-atý,* ale *bezvlas-ý; vysoč-ina,* ale *přímoř-í* a pod. Také při kombinaci substantiva a adjektiva ustupuje významová stránka do pozadí, a bývá proto voleno jako adjektivum rozlišující

slovo významu nepříliš výrazného, ba často matného a nepřesného. Ve výrazu *vlčí mák* vidíme jasně, jak rozlišující adjektivum *vlčí* není nijak zvlášť výrazné. Podobně ve výrazu *střední škola* adjektivum *střední* v nás nevzbuzuje příliš určitou představu, stejně jako adj. *slepý* v sousloví *slepá ulice*.

Podobný zjev vidíme u českých slovesných sousloví, pokud na ně neměl vlivu cizí, neslovanský jazyk. V slovesném sousloví je významová funkce slovesa oslabena. Proto čeština volí v souslovích slovesa významu pokud možno málo výrazného, slovesa spíše stavová než silně dějová; česká sousloví mají většinou sloveso *míti, býti* a vyhýbají se slovesům živějším, jako jsou *bráti, držeti* a pod. V tom je veliký rozdíl mezi češtinou a němčinou, neboť němčina může mít i v souslovích slovesa silně dějová, s významem zřetelným a výrazným. Němci snad necítí tak silně dějovost svých sloves nebo jim nevadí tato dějovost, vždyť i vznik komposit je v němčině snadnější a kombinování slov vůbec je tam častější.

Česky řekneme *míti vliv*, v němčině je *den Einfluss ausüben* a ve franc. *exercer l'influence*. Kdybychom řekli *vykonávati vliv*, užili bychom slovesa příliš silného, což není v duchu českého jazyka a ukazuje zřejmě na cizí vliv. Řekneme tedy: *Byron měl vliv na Máchu;* nejvýš mohli bychom snad napsati *Italie vykonává vliv na Rakousko*, máme-li zde na mysli přímý nátlak politický. Proti německému *Rücksicht nehmen* máme čes. *míti ohled*, proti franc. *dresser le procès verbal* píšeme česky *sepsati protokol*. Neříkáme čes. *bráti zřetel*, ale *míti zřetel*, *bráti podíl*, nýbrž *míti podíl* (nebo ještě lépe *účastniti se)*, místo *držeti dozor* říkáme správně *míti dozor* (vedle *dozírati)*, místo *tvořiti část něčeho* lépe *býti částí něčeho*, místo *nésti jméno* správně *míti jméno*. Podobných případů bychom mohli uvésti ještě mnoho, na př. chybné *nésti zodpovědnost* místo lepšího *míti odpovědnost*, *nésti náklad* místo *platiti*. Můžeme sem zařaditi i spojení *vésti život (on vede nezřízený život)*, ačkoliv se s ním obecná čeština již smířila a dává mu dokonce přednost před spojením *žíti životem*, které se často zdá příliš básnické.

V některých oborech jazyka odborného, zvláště v jazyce obchodním, můžeme vůbec pozorovati velkou zálibu v příliš výrazných konkretních slovesech nejen v souslovích, nýbrž i ve volnějších spojeních, což se nepříjemně odlišuje od normálního obecného usu. Tak pod vlivem němčiny a franštiny *(sich befinden* a *se trouver)* čteme sloveso *nacházeti se* místo prostého *býti (budova právnické fakulty nachází se na nábřeží u Čechova mostu)*. Podobně se užívá zbyteč-

ně sloves *doznati, sloužiti, prodělati, prozraditi, čítati, sledovati, podléhati, odehrávati se, přivoditi, vyzdvihovati, obnášeti* a mnoha a mnoha jiných sloves. Několik příkladů: Okolí pražského hradu *doznalo* značných změn (lépe v okolí hradu *byly provedeny* značné změny). To *sloužilo* za podklad k dalšímu jednání (m. *bylo* podkladem). Ta věc *prodělala* mnoho změn (m. *prošla* mnohými změnami). Jeho jednání *prozrazuje* špatnou znalost poměrů (lépe *ukazuje* nebo: V jeho jednání *se jeví).* Praha dnes *čítá* 860.000 obyv. (m. *má).* Nechápeme, jaký cíl tím *sleduje* (m. jaký cíl *má na mysli,* za jakým cílem *jde).* Toto zboží *podléhá rychlé zkáze* (m. *rychle se kazí).* Mezi průmyslem a obchodem *odehrává* se skrytý boj (m. *je* skrytý boj). Svou neopatrností *přivodil si* těžkou nemoc (m. *způsobil si).* Dnes víc než kdy jindy nutno *vyzdvihnouti* význam spořivosti (m. *zdůrazňovat* význam). Vklad *obnášel* 1000 Kč (m. *činil).* Naše uznání *platí* těm, kteří... (m. *patří).* Nová doba nám *nadchází* (m. *nastává).* Jeho vystoupení *vyvolalo* trapný dojem (m. *vzbudilo).* Slavia *zaznamenala* 2 branky (m. *získala* dvě branky nebo *dosáhla* dvou branek). On *nahlíží* správnost mého názoru (lépe *uznává).* Devisovými opatřeními *byl podvázán* zahraniční obchod (m. toho lépe je *ztěžován). Navštěvoval* gymnasium v Plzni (m. *chodil* do gymnasia). Atd. atd.

Jak vidíme, je tu vesměs užito sloves s velmi konkretním významem, a to česká slovesná sousloví a spojení nemilují. Obecná čeština také těchto obratů nezná. Podobné potíže mají i jiné jazyky evropské. Francouzi, kteří jsou velmi citliví k jazykové správnosti a mají slovník rčení a sousloví již přesně kodifikován, brání se podobným spojením, která vnikají do jazyka z mluvy obchodní. Myslím, že ani němčině nejsou příliš k ozdobě, třebaže, jak se zdá, němčina v této věci není tak citlivá. Vznikají všude tam, kde se myslí v substantivech. Toto myšlení statické dává přednost vyjadřování rozloženému, v kterém celá tíha významová spočívá na substantivech a slovesu připadá na konec jen funkce děje. Tím se ovšem stává, že významová stránka slovesa má mnohem menší důležitost než obvykle a často nebývá správně odhadnuta. Proto v těchto rčeních bývají slovesa příliš dějová tam, kde mají vyjadřovat jen stav, a příliš konkretní tam, kde jde o funkci obraznou. Vznikla a vznikají ze snahy, dát odborným funkcím jazyka vlastní slovník. Chápeme to plně, neboť slova obecného usu mívají leckdy i rozličné vedlejší významové anebo i citové odstíny, kterým se odborný jazyk chce vyhnout. Proto i ta nadměrná záliba v souslovích, která jsou zpravidla proti prostým slovesům méně živá, méně ci-

tová a neosobnější. Také bývají obyčejně schopnější vytvářet t. zv. klišé: *uzavříti smlouvu, obchod, kompromis, objednávku, dohodu*, nebo *vykazovat zisk, ztrátu, úspěch, zlepšení, zhoršení*, nebo *vyvolati dojem, rozruch, pohoršení, zneklidnění* a pod. Této schopnosti všechna slovesa správných sousloví vždycky v této míře nemívají.

Z těchto všech příčin mají nesprávná sousloví velmi houževnatý život. Při rychlé práci v některých oborech (při obchodní korespondenci, v novinách, v právnické praxi a pod.) není ani dobře možno zdržovat se slohovými problémy při písemném projevu. Mohli bychom však žádat, aby se na našich obchodních školách žáci naučili správnému obchodnímu jazyku a aby také naše noviny, zvláště deníky, více dbaly správné češtiny. Dosud tak činí bohužel jen některé časopisy. A tak máme naději, že ještě dlouho mnoho věcí »bude hrát důležitou úlohu«, že ještě mnoho lidí »přijde ke zranění«, že ještě dlouho naše zájmy »budou ve hře«, že leccos budeme musit »vzít v úvahu«, aby náš zahraniční obchod »nevykazoval« ztráty a abychom mohli lépe »vykonávati« vliv na »odbourání« cen.

Ale nejen konservativnost, nýbrž i známá lidská schopnost vše napodobovat má tu mnoho viny. Člověk, který píše v dopisech slohem velmi živým a plynným, napíše žádost jazykem tak šroubovaným a nesrozumitelným, že to ani nedovedeme pochopit. Četl nebo slyšel podobné žádosti a prostě napodobí jejich sloh a myslí si, že tím nabude jeho žádost větší váhy, než kdyby byla napsána tak prostě a srozumitelně, jak to má na mysli.

Jak jsem již řekl, nelze potírat sousloví šmahem, byla by to špatná politika, neboť jazyk jich potřebuje a ona obohacují jeho slovní zásobu, nemůžeme se však s klidem dívat na to, jak se jazyk kazí množstvím sousloví nečeských. Nesprávná sousloví rozrušují dynamickou funkci slovesa tím, že otupují jeho pravý význam a berou mu možnost působit jasně a zřetelně tam, kde se ho již od pradávna užívá. Jádro živé, pěkné věty — a ta je snad ctižádostí každého, kdo píše — je v jejím živém, významově výrazném slovese. Musíme se tedy bránit každé inflaci rčení a sousloví zbytečných a nečeských.

Antonín Procházka: Haluzna. - Naši. - Krajánek.

H a l u z n a. Mezi slovy, jejichž původ by *Karel Čapek* rád vyšetřil (»Ze života slov«, LN.), je také subst. *haluzna.* Podle mého mínění znamená 1. tolik jako kořalna, šenkovna; 2. vůbec velkou, prostornou, ale nevlídnou místnost. Podobně subst. *ratejna* znamenalo 1. původně místnost pro oráče (rataje) a (na panských dvorech) pro deputátníky šmahem (podobně jako čeledník byl místnost pro čeládku); 2. je to velká prostorná místnost vůbec. V tomto druhotném významu jsou substantiva *haluzna a ratejna* synonyma. S výkladem začněme od Adama! Místy, zvl. na Moravě, je známo subst. *haluz* = větev, demin. *halouzka* (odtud příjmení Halouzka). Když jsem mezi přispěvatele do »Besídky« (již jsem založil jako lidovou beletristickou přílohu abstinentního časopisu »Vyšší národ«) získal také osvíceného rolníka *Jos. Dolečka* z Klášterce nad Orlicí, napsal nám též vzpomínkovou jubilejní stať k uctění abstinenta faráře Chaloupky, nadepsanou *»Haluzáci«* (II. roč. »Besídky« při IV. roč. VN., 1923—24, str. 3, 12, 29) a v tomto článku — zajímavém sociologicky a dokumentárním po stránce kulturně historické — poznal jsem několik odvozenin našeho substantiva (haluz). V osmdesátých letech minulého století říkali v Orlických horách *»haluze«* také kládám a »na panské«[1]) (do panských lesů) jezdili odvážet klády neboli, jak se říkalo, jezdili »na haluze«. Povozníkům se tam říkalo pak vůbec *»haluzáci«* (popis na m. uv., str. 3) a *»haluzačina«* bylo jejich namáhavé povolání, vyžadující při nakládání a svážení mohutných kmenů obzvláštní tělesné zdatnosti i zručnosti. Když pak hrabě, majetník velkostatku, postavil v K. *»pálenku na kořalku«* (vinopalnu, lihovar), byli haluzáci vypláceni v nové kořalně a tak ponenáhlu zotročováni alkoholem, až upadli (jako sedláci-řepaři v kraji) v sociální závislost na šlechtických velkostatkářích. (Organisovaní haluzáci na Českomoravské vysočině se tomuto nátlaku prý ubránili.) *»Haluzačina«* se stala pak postrachem žen a rodin, neboť haluzáci propadli alkoholismu, a »jméno *haluzák* se tak stalo i nadávkou a znamenalo člověka sprostého, hrubého, neotesaného. Jak byl dříve každý hrd na jméno »haluzák«, tak později vlivem alkoholu stalo se jméno to každému příhanou« (Jos. Doleček na m. uv., str. 5). Když se na Klášterecku propila třetina nej-

---

[1]) V Holubicích u Kralup nad Vltavou chodili ještě v letech devadesátých »na panský« (t. pole), »dělaly na panskym« (t. na polích lobkovického velkostatku, pronajatého hospodářskému nájemci; obyčejně to bylo okopávání řípy anebo ořezávání chrástu).

větších statků a nastalo i stěhování do ciziny, učinilo obrodné působení bývalého haluzáka, uvědomělého pantáty Hájka, a ohnivého kazatele faráře Chaloupky tomuto kořalečnictví lidu horského přítrž a v Klášterci i v okolí nastalo období nového života.

Z tohoto prostředí bych vyvozoval smysl subst. *haluzna*, t. kořalna, šenkovna, kde »haluzáci« (ve smyslu depravativním) popíjeli; nebyla to jen hraběcí »pálenka«, kde byla výplata a kde se hned mzda propíjela, nýbrž i jiné hospody v horách, kde se rozšířilo nalévání kořalky (srov. na m. uv. str. 4). Název »haluzna« ve smyslu »šenkovna« (velká hostinská místnost) rozšířil se pak asi i dále do kraje, a když zanikla živnost haluzácká, rozšířil se význam slova, takže nám dnes znamená tolik jako velká, nepříjemně působící místnost.[2])

*

Naši. Depravativní význam subst. haluzák se vyvinul z odborného názvu pro zaměstnání. Podobně výraz pro blízké, pokrevné příbuzné a pak v širším slova smyslu pro krajany nebo přívržence stejného smýšlení, »*naši*« (srov. židovské »unsre Leut«), má v jistém případě smysl zhoršující. Při výkladu o subst. *Češi*, jež se na Moravě stalo též apelativem ve smyslu »*šumaři*« (NŘ. XVII, str. 128), jsme výslovně podotkli, že zbarvení depravativního jsme nevystopovali. Naproti tomu zájmeno »*naši*«, znamenající ve Mšeci[3] (na Slánsku) »*komedianti, světoběžníci*«, má někdy ovšem význam bez zvláštního zabarvení citového (jako pouhé apelativum): »Sou tady naši« (t. j. přijeli komedianti), — jindy však je v něm zahrnuto mnoho zlehčujícího opovržení: »běhá jako vod našich« (t. jako nějaká od komediantů); »neměla ani tu sukni, přišla jako vod našich«. — Jiráskovo »*U nás*«, Ho-

---

[2]) Ze středních Čech (z domova) je mi subst. haluzna v tomto smyslu známo od dětských let. — Vycházeti z předpokladu, že by to byla velká kůlna, kde se ukládaly haluze, bylo by po uvedeném výkladu zbytečné. Rovněž odmítám výklad, že »určitě německého původu (!) je slovo haluzna, velká, holá, studená místnost nebo dům (Halle = síň, podloubí; Haus = dům. *Hallhaus* — haluzna)«, jak vykládá stať »Záhadný původ českých slov. Jazykový hlavolam pro nefilology« ve večerních »Národních listech« (č. 341 z 13. prosince 1933, str. 4). Citové zabarvení slova, jež — zrovna jako my — vykladač v subst. haluzna vyciťuje, je dotvrzením, že etymologie mnou uváděná je správná. (NŘ. se k tomuto výkladu vrátí ještě v příštím čísle. R.)

[3]) Ve Mšeci mě také ujistil přítel kol. L. Zubr, že pořekadlo »*Bůh* to chtěl (vysloveno Buch-to chtěl) a *pani Buchtová* taky« (srov. NŘ. XVII, str. 159) bylo ve Mšeci — jako na Českomoravské vysočině — běžné již za jeho dětství v devadesátých letech minulého století.

lečkovi *»Naši«* a Dědinova rubrika *»Naši«* v NL. podržují hrdě význam původní, hlásíce se k domácím kořenům národním. Subst. *»našinci«* (t. naši vojáci, naše strana) však jako slovo otřelé upadlo v naší době skoro v zapomenutí; jméno listu *»Našinec«* má již stopu ducha konservativního a verš Rubešovy deklamovánky *»našinec* se nelekne«, čtou-li jej děti, potřebuje už skoro výkladu.

*

»Krajánky«, mlynářské vandrovní, zpopularisoval a řekněme konservoval i pro budoucí generace publicista *K. Tůma* jako humorista svým cyklem *»Z českých mlýnů«*, kde také v připojené básni *terminologie mlynářská* mu posloužila úspěšně jako svěží tvárný prostředek jazykový. Běžný etymologický výklad subst. krajánek (chodil po kraji, po krajině — světem) není správný. V dokumentárním kulturně historickém příspěvku *»Z českých mlýnů«* (v II. roč. »Besídky« při IV. roč. »Vyššího národa«, 1923—24, str. 9 a násl.) podává k tomu odborný výklad zesnulý již *Adolf Burian*, vzdělaný mlynář z Klučova u Českého Brodu. Název je původu pražského. Na každém pražském jezu bývalo totiž několik mlýnů, a tu při menší vodě zarážel jeden za druhým, počínaje od nejzadnějšího, takže mlel někdy jen mlýn u břehu, *na kraji*. Za to privilegium měl krajní mlýn za povinnost podporovati (fedrovati; od toho fedrunk neboli fedruňk) cestující mlynářskou chasu, a od toho tedy, že byli fedrováni v krajních mlýnech, dostali název *»krajánci«;* tento název se rozšířil z Prahy i po celých Čechách a po Moravě.[4])

Ve vzpomínce Burianově je též výklad okřídleného kdysi přirovnání *»Pije jako holendr«*. Zde se nemíní *holendr*, stroj na kroupy, neboť ten potřebuje právě jen málo vody, nýbrž je to vskutku jméno národní (Holländer). Tito Holendři, lodní tesaři a plavčíci, přijížděli k nám totiž ještě v minulém století a v krásných lesích (zvláště černokosteleckých) vybírali jistý druh dubu, který se výtečně hodil na stavbu lodí; vybrané stromy pak káceli, odváželi k řekám a plavili je po nich k moři. Za svého pobytu na pevnině holdovali (podobně jako »haluzáci«) alkoholu, takže se dostali až do poře-

[4]) Mleči se shromažďovali v prostrané mlýnské *šalandě* (srov. haluzna, ratejna, čeledník); *palanda* je lůžko kočího v konírně, obyčejně sbité z latí poněkud ve vyšší poloze, aby měl kočí i v noci přehled a lepší dohled na koně. Jiný »Palanda« je zkomolenina jména Palackého, jeden z tvárných jazykových prostředků Havlíčkova humoru v satirické skladbě »První generální schůzka Českého Národního Muzeum l. p. 1847«.

kadla.[5]) Srov. podobný původ apelativ *fláma, flamendr* (konc. -*endr* analogicky podle Holendr), *bohém* a pod. — Při technickém pokroku novodobém a za změněných poměrů sociálních a politických bude asi leckteré slovo z našeho jazykového pokladu vyžadovat včasného osvětlení kulturně historického již proto, aby se našla správná etymologie.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Fedor Soldan: *O Nezvalovi a poválečné generaci.* (V Praze 1933.) Soldanova knížka není jen literárně historickým a kritickým pohledem na Nezvala a celou poválečnou generaci. Je svým bystrým psychologickým rozborem a krásným slohovým zpracováním sama o sobě dílo umělecké.

Soldana známe jako obratného stylistu odborného z jeho veliké studie o Hlaváčkovi a z četných příspěvků v našich odborných literárních časopisech. Je však také jemný umělec, jak víme z jeho nečetných sbírek básnických. Tato jeho knížka je vědou i uměním zároveň a Soldanovi se podařilo v ní spojit přednosti slohu vědeckého s krásou slohu básnického. Básníku nejlépe porozumí zase básník, a proto Soldan. mluvě o Nezvalovi, rozebírá ho uměleckou stránkou své duše a tehdy píše, jak píše umělec. Ale když mluví o celé generaci, zvláště o jejích cílech a sociálních povinnostech, píše jako odborník, který nejdříve dává mluvit svému vědeckému přesvědčení. Jeho sloh je tedy v této knížce dvoupólový. oba póly však neznatelně splývají.

Soldanova studie o Hlaváčkovi byla již v Naší řeči před lety rozebrána a její recensent již tehdy pochválil Soldanovu dbalost o správný jazyk. Od té doby Soldan svou znalost správného jazyka ještě více utvrdil, a tak dnes i sebe přísnější recensent těžko by našel v jeho knížce hrubší jazykové omyly. Mám tedy dnes úkol příjemnější: místo abych vytýkal chyby, pokusím se vytknout přednosti Soldanova slohu.

Výběr slov je velmi pečlivý a slovní bohatství až překvapuje. Bohatost Soldanova výrazu nezáleží však v kupení slov

---

[5]) *Holender* je také název místní; je to dosti velký pramen v Kněžském lese u Kozojed a má jméno právě po Holendrech, kteří — kácejíce tam dříví — malý původně pramének vydatně rozšířili. — Což by bez zjištění této skutečnosti nemohla někdy vzniknouti nesprávná domněnka, že zde stával asi holendr, mlýnský stroj na kroupy, k jehož pohonu třeba málo vody? Vždyť se také chodíme koupat »k pile«, ač u rybníka již dávno není po ní stopy.

nebo ve zdvojeném vyjadřování jedné představy. Soldan je stručný a nemiluje výrazů příliš rozvlátých. Volí slova výrazná a volí je střízlivě. Jeho věta není nikdy přetížena nadbytkem slov, je bohata obsahem svých slov, nikoli jejich množstvím.

Svou obratnost ve volení výrazných slov projevuje S. nejlépe v nadpisech odstavců (Soldanova knížka má totiž tu zvláštnost, že každý odstavec je vlastně kapitolou o sobě s vlastním nadpisem); na př. kapitola, kde mluví o převážně erotickém rázu Nezvalovy lyriky, je nadepsána *Srdce trumf* a následující kapitola *Červené eso.* Nejen výstižně, ale i vtipně voleno! A tak je tomu v čele každé kapitoly.

Obratně umí Soldan volit a řadit slova ve vtipných slovních hříčkách, jimiž koření svůj sloh, na př.: *Bylo to zázračně jednoduché, ale víc zázračné než jednoduché* (44). Hádka . . ., při níž se mluvilo o volném a *tuhém* verši (58). Nebo na konci své knihy autor vykládá, jak mu kdysi Nezval přednášel své verše ze Skleněného haveloku, tehdy ještě nevydaného, ale marně se snažil vzbudit jeho nadšení nebo aspoň souhlas. Na konec se Nezval rozlítil a chtěl úsilnými otázkami vykřesat aspoň jiskřičku z *nerudného* kamene (58).

Také zajímavých slovních kombinací najdeme u Soldana dosti, ačkoliv nejsou jádrem jeho slohového výrazu: *františkánská pokora* (8), *krejcarová realita* (8), *detektivní předměstská romantika* (15), *mandarinské výsady* (18), *mechovitý klasicismus* (54). Zde se projevuje zřetelně vliv slohu Šaldova, pro nějž jsou podobné kombinace typické. Šaldovsky také znějí věty: *Vývoj by šel ovšem k čertu* (54). *Básník Nezval je z těch zatracených povah, které práce baví* (52). To je ovšem jen několik málo míst, kde Soldan podléhá dikci svého vědeckého učitele.

Soldan raději než kombinací slov snaží se vystihnouti věc pokud možno jedním slovem, a to nejčastěji substantivem. Všimněme si této věty: Strávil (Nezval) rychle všechny literární vlivy. Jsou v jeho básních romantické *vášně*, dekadentní *spleen* a *morbidnost*, zejména ve spojení s erotikou, vitalistická *chvála civilisace*, dadaistické *nesmysly*, expresionistická *násilnost ve výrazu* a exotismus všech těchto směrů od romantického *historismu* a rokokových *pastelů* až po černošské žánry a po expresionistické *motivy válečného běsnění* (41). Zde jednotlivá substantiva vystihují vždy celý literární směr.

Soldanův sloh je úsporný a výrazný. Dosahuje toho nejen obratnou volbou slov, nýbrž i četnými metaforami. Nelíbí se

mi vždy přílišné hromadění metafor v próze, neboť metafora často věc osvětluje jen zdánlivě a spěchající čtenář — a těch je nyní velmi mnoho, víc než dříve — jen klouzá po jejím povrchu a neuvědomuje si přesně celého jejího obsahu. U Soldana tomu však tak není. Ačkoliv má metafor poměrně velmi mnoho, nemá jeho sloh oné mlhavosti, kterou často chybuje sloh příliš obrazný. Je to proto, že metafora je u něho skutečnou výrazovou zkratkou a ne jen akrobatickým kouskem autorovy vtipnosti. V metaforách se u Soldana mění abstraktní pojmy přímo před očima čtenářovýma v konkreta a nabývají tak plastické přesvědčivosti. Tak básnický talent Nezvalův nazývá Soldan kouzelnou mošničkou, kterou ho obdařily sudičky. Vzpomínka, základ Nezvalovy inspirace básnické, je mu kamenem mudrců, jenž vše mění v zlato. Metafor nejvíce užívá Soldan tam, kde mluví přímo o Nezvalovi, do nich zahaluje nejen chvály Nezvalova talentu, nýbrž i výtky, někdy shovívavé, někdy i zabarvené ironicky. Takových výstižných metafor mohli bychom uvésti celé desítky: A tak došlo k tomu nerovnému svazku moderního básníka s maloměstskou realitou, z něhož vzešli *smutní pastorci* Nezvalovy poesie — jeho romány (8). A jestliže ta naivita ještě snad může býti *mošničkou kouzelnou*, tak (!) ta konvence, to už je jen *žebrácká hůl* (8). *Vážná patronka* poválečné generace, nenávist (10). Hledí (poválečná generace) na svět střízlivě a ostře, protože se dívá přes *prázdný talíř* a skrz *prázdnou sklenici* ... Když lidé *přijdou k prázdnému stolu,* nezbývá, než *aby si porokovali.* Otcovská generace dekadentní ... *zoufala si nad prázdným stolem.* Poetističtí synové ... neopakují otcovskou chybu: vedle nutného kritisování poměrů *hrají na tom prázdném stole karty* (18—19). Skutečnost maloměstská *strojí úklady básnickým ctnostem* (49).

Jak vidíme, metafora je Soldanovi především prostředkem, vyjádřit krátce a výrazně složité pochody abstraktního myšlení. S. nechce předkládat čtenáři své názory v abstraktním rouše, konkretisuje je a přibližuje čtenáři, aby ho tím spíše přesvědčil. Metafora je však u něho také nebezpečnou útočnou zbraní. To jsou ony četné metafory, které Soldan napustil žíravou ironií: Po našich parnasistech, po těch *ctihodných domácích bůžcích* z Vrchlického družiny, kdo by chtěl být titánem? (19). Existuje nezvalovský verš. Ale Nezval jej v posledních svých knihách začíná *kroutit do sonetů, rondelů, ritornelů a podobných kornoutů na básnické sladkosti* (53). Dříve než se symbol zvrhl *v křížovku,* *pustili* futuristé *slova z řetězu pojmů* a jali se stíhat umění *v ryčných smeč-*

kách slabik a hlásek (22). Na stránce 56 přirovnává Soldan tradiční klasicismus k »provazolezectví, při němž provaz leží na zemi«. Na stránce 7 ironisuje klasickou ctižádost po slávě a věčnosti takto: »Bývaly doby, kdy básníkům hrozila věčnost a nekonečnost. Domýšliví humanisté pozorovali s koketní hrůzou, jak se jim věčnost naklání přes rameno nad jejich šeplavé pero. V pozdějších časech sádrový Dante na stole hleděl přísně zpod čepice na parnasistního básníka, který pod mocí tohoto pohledu zoufale hledal rým na slovo vesmír. Každé písničky konec. Básníci z poválečné doby netrpí již těmito nájezdy nečasové nekonečnosti.«

Metafora vedle vhodně a přiléhavě voleného slova je základem Soldanova slovního výrazu. Srovnání, u mnohých spisovatelů tak častá, jsou u Soldana jen zřídka výrazovým prostředkem: Těší se na budoucnost *jako na pouť* (45). Tradice... ožila v nich *jak jerišská růže* (53). Pan vrchní chodil okolo, mávaje ubrouskem *jak pejsek ocáskem* (58). Je vidět, že tento výrazový prostředek, kterým na př. Vančura dovede dosáhnout krásných slohových efektů, je u Soldana docela zatlačen příbuznou metaforou.

Ve stavbě vět je Soldan typickým synem moderní doby. Nepřetěžuje totiž skladbu svého slohu dlouhými složitými periodami, nýbrž dává přednost lehkému slohu s větami krátkými.

Zcela po moderním způsobu miluje parataxi, souřadné spojování vět. Vůbec pro jeho sloh je charakteristické spojování slučovací; hojně ho užívá i pro větné výrazy: Místo stejně důležité jako nápadné (26). Tahle knížka není ani oslavná ani vzpomínková (3). Nemá ani dosti důvodů, ani dosti generačních znaků, aby... (17).

Záliba v parataxi je až nápadná a mohl bych na doklad citovat mnoho ukázek ze Soldanovy knihy: A bohatství jeho naivity ho vždycky přivede zas mezi dobré lidi. To ovšem platí jenom pro básnictví, pro lyriku, protože ta naivita, to nejsou botičky do sucha i do vodičky. V próze už Nezval za ni platí mastné mýto. Ale není růže bez trní. Je to snad trošku ošklivé, začínat o básníkovi zmínkou o jeho naivitě. Ale nejde to jinak (4—5). Musíme být spravedliví k básníkům a k Nezvalovi. Proto, že neumí dělat to, co by měl a chtěl, nestojí ještě na druhé straně. Jeho úloha je výjimečně nesnadná. To je nutno zdůraznit. Jednak je naivní, a za druhé píše lyriku (33). —Někde je snad té parataxe až příliš mnoho, někde se zdá, že až zbytečně autor roztrhává své myšlenky na malé věty. Zdá se to snad zvláště čtenáři, který je

zvyklý slohu staršímu. Dnes však tečka není již takovým mezníkem mezi větami a myšlenkami, jako bývala dřív; ostatně nespokojený čtenář může si ji kdykoliv v mysli změnit na čárku, uzná-li to za vhodné. Moderní sloh se zhuštěným výrazem, s pečlivým výběrem slov a s mnoha metaforami není vždy krmí tak lehkou, aby se dala strávit i v úpravě tak těžké, jako byly klasické periody. V moderním slohu je málo slov zbytečných, na kterých by si mohla pozornost čtenářova odpočinouti.

Záliba v parataxi ovšem vede k tomu, že dlouhých period je u Soldana málo; závislost druhého stupně je u něho již jen řídká a závislost třetího stupně pravou vzácností. Řekli jsme už, že Soldan nerad hromadí slova ve větě. Stejně můžeme říci, že nerad hromadí věty v souvětí. U Šaldy na př. můžeme pozorovat zálibu kupit věty vedlejší, navzájem si souřadné; to jsou ony typické šaldovské dlouhé periody. Takových bychom u Soldana našli málo.

Tím však není řečeno, že by skladba slohu Soldanova byla nějak primitivně jednoduchá. Najdeme tam věty hlavní i vedlejší všech druhů, neboť Soldan nezapomíná na náležitou pestrost slohu. Najdeme u něho spojky všech zabarvení; některé ovšem má raději. Tak než *ačkoliv* má raději *i když*, místo *jestliže* užívá jen *-li*. Má rád spojku *pokud*, a to nejen ve významu časovém. Zato se vyhýbá spojení se spojkami *kdyby, že* (výsledným), *aby* (účelovým).

Věty u Soldana se pěkně střídají, není jednotvárnosti v jejich složení. Jádro věty, její důrazový vrchol, Soldan neklade jednostranně ani stále na začátek, ani stále na konec věty. I v tom se jeví dovedným stylistou. Pořádek slov je všude přirozený. Soldan umí nejen vhodně položit slovo, nýbrž i celou větu a obratně i lehce se přenáší také přes nesnadná stylistická místa.

Nejasných nebo nevyvážených míst najdeme u něho jen velmi poskrovnu. Našel jsem jen jedno místo, které by se snad dalo lépe vyjádřit: Nezval sice tvoří poesii, která . . . (30), očekávané *ale* přijde však teprv o pět řádek dál. Snad by bylo možno upravit i tuto větu: Dospěl jen k výjimečnosti kouzelnického anarchisty, k melancholické a zdrželivé resignaci a k zdůrazňování básníkovy společenské funkce (16). Ale to jsou jen maličkosti.

Je také Soldanovou ctností, že zbytečně neužívá cizích slov; i tak je dost těch, kterým se nemohl vyhnout ani při nejlepší vůli. Tím se také šťastně vyhnul nepříjemnému ná-

dechu jazyka příliš odbornického, v jakém si bohužel libují někteří naši literární kritikové. Snad by bylo lze upravit i tu *poetisaci reality,* o které je řeč na str. 49.

Řekl jsem, že v této knížce je sloh Soldanův dvoupólový. Soldan tu vystupuje jednak jako kritik Nezvalův, jednak jako kritik minulé i současné generace. Pokud posuzuje Nezvala, mluví s obdivem a místy i se zaslouženou kritikou, ale vždy jakýmsi rozmarným tónem, který místy zabarvuje do shovívavé ironie. Zde je jeho sloh pestrý, řekl bych mosaikovitý, velmi často s parataxí a s mnoha metaforami. Ovšem pozorný čtenář pozná, že krátké věty paratakticky spojené nejsou vždy pravým vyjadřovacím způsobem Soldanovým. Na mnoha místech se zdá, že se v Soldanově mysli tvoří věty mnohem složitější a že teprve, když píše, rozbíjí je na menší celky a platí tak daň modernímu slohu. Rozbij oblásek na tři menší kusy, přece poznáš, že původně tvořily celek. Také na Soldanových větách se často pozná, že byly v mysli složeny ve složitější celek a že těch teček bylo naděláno víc až při psaní.

V partiích o Nezvalovi je tedy sloh velmi živý; autor zde leckdy (zvláště na začátku kapitol) přeskakuje na jinou myšlenku a teprve jejím rozvinutím se vrací k původnímu tématu. V tom cítíme občas ohlas slohu Vančurova. Pravím jen ohlas, protože ráz obou typů slohu je v podstatě velmi různý. Ale řekněte, zda na vás nepůsobí vančurovským dojmem tyto věty: Nepraví bible: Kde mnoho moudrosti, tam mnoho hněvu (10)? Nešťastná Třebíč, neblahé Biskupice! Počestná městečka, druhdy (!) chvalně známá na trzích domácké obuvi, kladou tvrdošíjný odpor každému romantisování (48)?

Kde však Soldan mluví o úkolech generace, o jejím sociálním poslání, tu se jeho rozmarná ironie mění v útočnou a rozmar se ztrácí ve vážném tónu. Zde rozverné metafory a hravá parataxe ustupují hlasu rozumu a delším periodám. Srov. s tím větu na str. 32: »Není-li uvědomění tak silné, aby vydrželo nenávistný důraz, a není-li podloženo mravní odpovědností na tolik, aby se nemuselo obávat zesílení hlasu, vytvoří se špatná sociální poesie, na které si libují duchové kompromisní; a vedle toho může dojít k tomu, jako to bylo s Wolkrem v jeho začátečních básních, že se tato poesie stane ne snad poesií útočící třídy, nýbrž poesií čítankovou.« Vidíme tedy, že Soldan zabarvuje sloh i záměrně.

Opakuji: Soldanova knížka je krásná nejen svým bystrým potřehem, je krásná i svým zpracováním. Zasloužila si jistě

i té krásné typografické úpravy, o kterou se postarali žáci Praž. typografické školy. Tisk i sazba jsou vzorné, škoda však, že žáci přehlédli několik nemilých tiskových chyb (předkladech, a oddůvodněný a p.) a že nedbali autorovy interpunkce. Josef Bečka.

Robota a první dnové svobody. Úryvek z pamětí *Fr. Dědiny*. Vydávají syn a synovec dr. Václav Dědina, universitní profesor, a Jan Dědina, malíř. Nákladem časopisu Národní zájmy. Ml. Boleslav, 1933.

Prof. V. Dědina pokračuje ve vydávání pamětí svého otce. Druhý svazek (o prvním byla zpráva v NŘ. XV, 183 a násl.) je svým tématem snad ještě zajímavější než svazek první. Poslední dnové roboty a první záblesky svobody jsou vážným politickým pozadím k prostým dějům z života rodinného, plného práce a odříkání, ale také radosti z dosaženého úspěchu. Ze všeho cítíme, jak právě práce a odříkání jsou hlavní příčinou všeho pokroku, i politického. Jazyk je stejně pěkný jako ve svazku prvním, jen jiná látka přináší s sebou trochu jiný slovník. Hlavní jádro jest ovšem v líčení života selského, selské práce i zábavy (posvícení, stínání kohouta a j.), ale dosti zajímavé látky najdeme i v kapitolách Školy v době roboty (65—84) a Vojsko na vsi (101—130).

Ve škole si osvojovali čtení a počty. Ve čtení se učili nejdříve písmenkům (sluli *tučkaři* — podle tuček [nom. tučka], prkének, na nichž byl přibit tuhý papír s vytištěnými písmenky), pak slabikám *(slabikanti)* a konečně souvislému čtení *(čtenáři)*. Z počtů se učili malým počtům, t. j. *adici*, *»subteraci«*, *multyplikaci*, *divizi* a *revizi* (co je revize, nevíme; snad počet na zkoušku, bylo-li dobře počítáno, na př. 9—5 = 4, protože 5+4 je 9?), a velkým počtům, t. j. *regule societalis* (asi počtu »spolkovému«).

Výrazy z vojenského života jsou většinou známé: *atalerie* (artillerie), *furvézna* (Fuhrwesen, trén), *karda* (garda), *lajknat* (lajtnant, poručík), *rajthúzny* (Reithosen, jezdecké kalhoty), *kopny* (kožený obal jezdeckých kalhot na lýtkách), *láblík* (bochník), *rap* (černý kůň), *šlisovat* (zavřít), *rajtcajk* (koňský postroj) a j.

Méně známé je *líhat* (u nás líhali kyrysaři, t. j. leželi [ovšem častěji], mívali ležení), *hyb* (voják mě učil hybům [= ranám — der Hieb] šavlí), *sakumpak* (kyrysar se vším sakumpakem), *pakáž* (výzbroj), *kvartýrovat se* (po každém měsíci

se vojáci znovu kvartýrovali, t. j. nastěhovávali do jiných bytů), *léduňk* (žold, Löhnung) a j.

Slovník z oblasti selského života jest celkem podobný jako ve svazku prvním. Nově jsou tu některé výrazy ne sice odjinud neznámé, ale přece jen nezcela běžné, takže stojí snad za to, aby byly zvláště uvedeny: *prsk* (otvor u peci, kde se také přihřívalo jídlo, 14), *táč* (chodit na táče = na zábavu, 55), *podvala* (obyč. podval = základní trám stavby, 177), *mlátek* (malý mlat na mlácení obilí, 66), *ostředky* (prostřední část záhonu na poli, 138), *oploteň* (perna ve stodole, 179), *svisel* (přístřešek, svislá část střechy, 178), *laňkouf* (litkup, 55), *kraclovat* (česat len, 50), *záhrobec* (zápraží 45; také *»na pražinách«*, 45), *mázlík, záměra* (míry na obilí, 15), *drcna* (posvícenské pečivo, 30), *grošovka* (kudla za groš, 146), *potažitý* dobytek (tažný, 136), *hlavka* hřebíku (106), *sviňáček* (pasák prasat, 103), *výtrubek* (u Jg. výtrubec, u »valdhorny«, 95), *hřbeťáky* (silné boty, ne perka, 87), *kalaba* (o dětských výkalech, 7), *výstavnost* (hospodářské výstavnosti = stavení, 47), *zvůr* (velké kusy pole byly rozděleny na t. zv. zvůry. Jeden byl úhorem, druhý na ozimy, třetí na jařiny, 12; srov. NŘ. XII, 63 a 85), *naopíchali si* (krup ve stoupách; psáno naopýchali [pích = tlouk] = píchem otloukli, 14), *pecánek* (místo u kamen 2), *pečánek* (výsluní na dvoře, IX).

V knize je, jak se v selské řeči rozumí samo sebou, hojnost pěkných, mnohdy drastických přirovnání: oči mu jiskřily jako perle (!, 94), seno bylo zelené jako brčál (94), on tu ještě smrdí jako shnilý kapr (95), scvrklý jako křížala (152), valach chodil zvolna, že to s ním ubývalo, jako by člověk hnal veš do Prahy přes strnišťata (93), měl svědomí, že by na ně pobral více nežli forman na velký vůz (t. j. málo citlivé, »široké«, 91), sýr se krájel jak máslo, štípal jako křen, pivo po něm jen sládlo (88), boty byly tvrdé a velké jako koráb (86), byl opilý na makotinu (88).

Jiné výrazy: nechat tanečnici na jedné noze stát (po jednom kole ji posadit, 34), *dostat kozu* (přestat být kojen, 9), *poslat po Dorotě* (učitel žáky, t. j. aby zpívali píseň o Dorotě, 74), *pražili* (lískovku před bitím, aby byla dosti pružná, 11).

Mluvnice, pokud není setřena usem spisovným, jest východočeská. Méně známý jest tvar *neforeba* (45), utvořený od *neforemný*, podobně jako je *dareba* od *daremný*. V slově *mazlánek* je *l* podle *mazliti* (44). Zvláštní jsou tvary *ju* m. jo = ano (96), *hoším* m. hochům (33), *borůvka* = borovička

(177), Franta *Malův* (= Malých, 127). *Přestěhovali jsme* (79) m. přestěhovali jsme se je tisková chyba. Tvar *koldokola* je asi sotva původu lidového (m. kolemdokola).

Kniha je ozdobena velmi pěknými obrázky od známého umělce Jana Dědiny. *kvh.*

DROBNOSTI.

HOLOHLAVY (P. Z.). Pomnožná jména místní s příponou *-y*, na př. Čechy, Uhry, Rakousy, Rokycany, Hradčany, Kopaniny, Pustiny, Skály atd., jsou způsobu dvojího. Jednak to jsou původně jména obyvatel, která se metonymicky vzala za názvy osad a zemí, na př. Rokycany, Hradčany, Čechy atd., jednak jsou to jména od původu místní, jejichž základ je v nějakém jm. obecném, na př. Brody, Rybníky, Pastviny, Skály, Loučky atd. Jména první skupiny byla tedy rodu mužského, ze jmen skupiny druhé byla některá rodu mužského, na př. Brody (základ je *brod*), Slapy (základ je *slap*) atd., jiná rodu ženského, na př. Občiny (základ *občina*), Studánky (základ *studánka*) a pod. Protože však všechna tato jména mají jen číslo množné a v některých pádech (v 1, 4, 5, 2.) jsou jejich tvary stejné a nadto jejich rod není dost patrný, mátla a mísila se vespolek. Tak se stalo, že se dnes některá jména od původu obyvatelská skloňují podle vzoru *žena*, na př. Čechy, Uhry. O tom, jak pomnožné místní jméno s příponou *-y* dnes skloňovat, nám nepovědí nic ty pády, které jsou jménům rodu mužského i ženského společné; vodítkem nám může být 3. a 6. pád, neboť ty jsou v jazyce dosud pevné. Tak na př. neřekneme nikdy »území patří k Čechům«, nýbrž »k Čechám«, neřekneme, že jsme byli »v Rakousách«, nýbrž »v Rakousích«, atd. Podle toho se pak řídí i 7. pád množ. čísla, na př. *Čechami,* ale *Rakousy.* Pomnožná místní jména, která se skloňují podle vzoru *žena*, pak pokládáme za jména rodu ženského, ostatní za jména rodu mužského. Užijme nyní tohoto výkladu při jméně Holohlavy! K němu zní 3. pád nepochybně *k Holohlavům,* nikoli »k Holohlavám«, 6. pád *v Holohlavech,* nikoli »v Holohlavách«, proto i 7. pád musí znít v jazyce spisovném *za Holohlavy,* nikoli *za Holohlavami,* neboť je to posud jméno rodu mužského a skloňuje se podle vzoru *hrad,* nikoli podle vzoru *žena.* U těch jmen, u kterých se kolísá skloňování i v 3. a 6. pádě, dáváme přednost tvarům podle vzoru *hrad* tam, kde jsou dosud v obyčeji Na př. jména Dušníky, Rybníky a pod. mají 3. pád *k Dušníkům* (vedle *k Dušníkám), k Rybníkům,* 6. pád zní však už jen *v Dušníkách, v Rybníkách.* Proto je v 6. pádě skloňujeme i v jazyce spisovném podle vzoru *žena,* v 3. a 7. podle vzoru *hrad.*

JEDEN (J. B.). Číslovky *jeden* se v hovorovém jazyce užívá někdy ve významu německého neurčitého zájmena »man«, na př.: To by jeden z kůže vyletěl (místo »člověk«). Už Jan Blahoslav rozpoznal správně, že je to

germanismus (srov. NŘ. 4, 1920, 259 a 2, 1918, 110 n.). Dnes se vyskytuje častěji snad jen v mluvě městské, kdežto venkovan užije v tomto významu spíše slova *člověk;* spisovný jazyk se číslovce *jeden* ve významu »man« vyhýbá. Jiného rázu je číslovka *jeden* ve spojeních jako »byl tam ještě s jedním«, »vypravoval to jeden od dráhy« a pod. Jos. Zubatý vyložil v NŘ. na místě, jež jsme citovali, že zde číslovka *jeden* neznamená kteréhokoli člověka na světě jako v onom prvním případě, nýbrž že se vztahuje k osobě jednotlivé, kterou mluvící osoba blíže nezná anebo nechce určitěji označit. Rozdíl v obojím způsobu se jeví i formálně v tom, že ve významu »man« (nečeském) podržuje číslovka *jeden* mužský rod i tehdy, když se mluví o osobě ženského pohlaví (na př. větu »s vámi by se mohl jeden zbláznit« může říci o sobě muž i žena; stejně je tomu i v němčině); kdežto v druhém případě se rod mění a *jeden* znamená muže, *jedna* ženu (na př. na trhu jedna prodávala vejce po 50 haléřích). Tento druhý způsob je čistě český a není třeba se mu vyhýbat. V češtině žije už od nejstarších dob, jak ukázal Zubatý na uv. m.

JE TO PRO KOČKU (V. D.). Slovo *kočka* se dost často vyskytuje v českých příslovích a pořekadlech, ale nikoli v podobném smyslu, v jakém je ho užito ve rčení »je to pro kočku«. Jediný známý případ, v kterém má slovo *kočka* význam pohrdavý, je ve rčení »kočku ti dám« (t. j. nic), zaznamenaném z Domažlicka v Kottově slovníku. Zdá se tedy nepochybné, že rčení »je to pro kočku« není domácí v češtině, nýbrž že je přejato z němčiny, jak poznamenala už NŘ. 2, 1918, 192. Je to tím pravděpodobnější, že Němci mají ještě i jiná rčení podobná, na př. keine Katze kümmert sich darum a pod. Výraz »je to pro kočku« ovšem nenáleží do slovníku jazyka spisovného; je to rčení vulgární, a i když se ho užije v projevu spisovném, vždycky na něm lpí známka vulgárnosti. To mu zároveň dává v prostředí spisovném silný přízvuk citový, a nelze je proto pokládat za rovnocennou náhradu výrazů »to nestojí za nic, to není k ničemu« a pod., třebas mají význam velmi podobný. Řekne-li tedy někdo o rozkazu, kterého nikdo nedbá, že je to rozkaz pro kočku, vyjadřuje se se silným nádechem vulgárnosti a za jistých okolností by snad mohl tento vyjadřovací způsob být pokládán za urážlivý.

KRÁLOVÉ HRADEC (S. M.). Tvar *Králové* je 2. pád jedn. čísla od jména *králová,* které bývalo v staré češtině s významem »regina« vedle tvaru *královna,* běžného i dnes. V Dalimilově kronice na př. se čtou obě ta slova vedle sebe jako označení téže osoby: Mechilda, lombardská králová . . ., ta králová . . ., o téj královně jest mnú opuščeno (viz Stč. slovník; vedle toho znamenalo slovo *královna* v staré češtině královu dceru, viz t.). Proto se ve spojení *Králové Hradec* první slovo neskloňuje, neboť je to přívlastek neshodný. Pořádek slov v tomto místním jméně je ustrnulý, podobně jako ve výrazech »mám hlavy bolení«, »zlé smyslů mámení«, »po slunce západu« a pod., t. j. ve výrazech s přívlastkovým genitivem na začátku (viz Gebauerovu-Ertlovu Mluvnici českou II, 1926, 62). Dnes se ujímá také znění *Hradec*

Králové, upravené podle pořádku slov dnes obvyklého, t. j. s neshodným přívlastkem na druhém místě. Přídavné jméno k tomuto jménu místnímu zní *královéhradecký* (nikoli »králové-hradecký« ani »královohradecký«).

LIDOVÉ VÝRAZY. (Viz NŘ. 18, 1934, 29.) Otiskujeme další část sbírky p. říd. uč. F. Jirsáka z Dobřenic. Příklady jinak neoznačené jsou z Dobřenic. — Peřiny *naschnou* (jsou-li pověšeny na slunci, peří se teplem načechrá). — Jéjej, ty seš ňáká *novatá* (t. j. nová, máš nové šaty) (Kratonohy). — *Jedinatá* dobroto! Ty můj *jedinatej* (nejmilejší)! (t.). — U nás nepříde nic *na zmáru* (nazmar, doklad z r. 1890; t.) — Holka běhala *holohlavá* (= prostovlasá) na májovym deštičku, aby ji hodně rostly vlasy (Dobruška). — Vinca chodil na tom parnym slunci *vlasatej*, a teď je rozpálenej *jako šín*. — *Čamik* je ženská nehezká, vyzáblá. — *Čumák* je ten, kdo čumí hráčům do karet a radí (Kratonohy; r. 1890). — *Hojták* říkali v Dobrušce s příhanou kolébce (doklad z doby kolem r. 1875). — *Hundelák* je vůz s postranními prkny a s předním a zadním *čelem;* vozí v něm brambory a řepu (Kratonohy 1890). — *Šunda* je špatná, ničemná věc (t. 1890). — *Pracharanda* jsou utlučené sušené hrušky; posýpá se jí místo perníku kucmoch (Dobruška). — Myslim, že to nevydrži (t. j. bude pršet), dělaj se na nebi *požahy (řasy;* u Nové Paky vyslovují *požáhy;* na Litomyšlsku se v tomto významu užívá slova *požáry).* — Je to *potřebnej* člověk, každej grejcar mu je dobrej. — Ani nevim, kolik kusu toho *drobošti* (t. dětí) maj (Kratonohy 1890). — *Tykadlo* nebo *perpetlik* říkají v Kratonohách kyvadlu u hodin (v Dobrušce *perpentlik*). — *Želiště* je ocelová část nože (Kratonohy). — *Šintouka* je lopata (t.). — *Škarbina* se říká místo »štěrbina« (t.). — Po kyselejch jabkách dostanu *luskoviny* (t. laskominy; Dobruška 1875). — *Šár* šindelů je řada šindelů na střeše, *šarovat* znamená hodně přikládat do kamen (t.). — Nemoh tam *dostat* (dosáhnout). Naše Anda už *dostane* na stůl. — *Pambufví*, dybych to vjéděl, byl bych šel taky s vámi (Kratonohy). — Kůň *hniči* (řehtá). — Brzo-lipak *se doškohrtáš* (přihrabeš)? (Kratonohy). — Nové dveře se těžce zavírají, ale »časem se to *vohlomejždá*, vochodí«. — Čechové usazení ve Vídni přijížděli v létě k svým příbuzným do Čech *na lont*. *Lantem* se jezdí po vedlejších obecních cestách, které spojují odlehlejší vesnice. Říká se: Dnes sme se tloukli *lantovejma cestama*. — Velmi pěkné domácí zvíře se často označuje přívlastkem *vznešený*, na př.: To je vznešená kráva (o tlusté strace), to je vznešená kočka (o krásně vybarvené »trojce«). — To je *vo-tělenej* kůň (tlustý)! — Ten *prolup* už něco peněz (utratil)! Za neděli prolup padesátku, jen to *fiklo!* — Babička se jen *mouzuje* (má o živobytí postaráno, proto nic nedělá, sedá na stoličce u kamen a pozoruje okolní svět). — Párek (uzenka) má dvě *nožičky*. »Jednu nožičku sem snědla a druhou mně popadla kočka«. — To sou *módovy*, *nóblovy* šaty. — Máš u mně *škrabánek* (vroubek). — Brambory se odcedí a v hrnci přikrytém pukličkou *dojdou v páře*. — Měli spólu ňáky *fechtle mechtle* (pletichy). — Děti se *satoněj*, *zpropadaj*, *ztekaj* (t. j. hrají si divoce). — Seli sme na

šafranici', ale v nejlepči práci na nás *šplouchlo*. To byl *plavák* (liják)! — *Má kocoura* (lalok; Dobruška; v Dobřenicích se říká »má *podkrči«*). — Stříhat látku *po níti*. — Štípat dřívi *po lítě*. — Cesta šla *poskopce* (dolů) — — Myslela sem, že nebudu mít moc prádla, ale vono se toho *uhledalo*. — *Slejvavej písek* se dává na chodníky (slije se, ztvrdne a voda jej neodplaví). — Tmí se *do honu* (rychle). Uhli nám *do honu* ubejvá. Prase roste *do honu*. — Sou *sami dva lídi* a tákovej barák si vystavěli! — Vyštlapuje si jako delechtór (Kratonohy). — Kouká jako nic dobryho (t.). — Sedi v dobrym důlku (má pěknou živnost; t.). — To je *hapatyka* (draho prodává), chtěl by za to svět (t.). — Hněvají-li se manželé, »šak vona je svrchnice smíří« (t. 1890). — Udělal by z grejcaru dva (je dobrý hospodář; t. 1890). — Drži slovo jako pes půst (t.). — Bude ho to v letě v kožiše zábst (bude ho to mrzet; t. 1890). — Je ze zkaženy pece (darebák; t. 1890). — Seká latinu (dělá dobrotu). — Já tu votřepanou krajku vodpářu. Dělá věči nezdobu než vozdobu. — Kořalka řeje, ale nešati. Když to dá do těličká, tak nemá na těličko. — Nedopaluj, sic ti udělám z nosu pugét (dám ti jednu, až ti krev z nosu poteče)! — Ten má rozmáchany (promočené) boty, pes je muže žrát! — Taková žencká, že bych se v ní vykoupala (silná)! — A.: Jéjej, ty máš pěknej šátek! Kdepaks ho koupila? B.: To sem dostala ctí a darem. — To bylo lídi na funuse, vod staveni k staveni. — Láce za láci, peníze darmo. — To je člověk! Takovejch dyby bylo aspoň po korci (Kratonohy). — Ten pro samou práci nebude mít čas ani umřit. — Starou, třebas nepotřebnou věc (»starý rámotí«) nechce šetrná hospodyně spálit, kdyby se to snad přece někdy hodilo, a omlouvá svou šetrnost slovy: I dyť to chleba nejí! — Neudělám ti to ani za pytel mrkve; ani dyby kroupa za groš byla. — Kdo se mezi otruby zmíchá, toho prasata sežerou (= varuj se klepen). — Nejlepší přátele sou v kapce. — Eště vod Boha štesti, že se spustil dešť, sic by bylo půl vesnice vyhořelo. — Eště ochrana bóži, že foukal vítr do pole. — Já taky nejsem žádná lakomice, ale jen co muže bejt. Vono je všeho votud až potud. — Bohatá žena ti všecko přinese a chudá na zádech unese (Kratonohy). — Babička vypravuje, jaký má výměnek, a dodává: Jo, abych nezapomněla. Naposledy pan notář povidá: Japak, babičko, eště kozičku pro radost? A tak mám taky kozu dělanou (Pravy u Dobřenic). — Přišel k tomu jako slepej k facce. — I dejte pokoj s takovym nápadnikem! Je tady dnes a zejtra gdes (Kratonohy). — Pak začne řepa vylízat, »musi se jí hrozit motykou«, aby dobře rostla (t. j. musí se pilně okopávat; Kratonohy, asi 1890). — Vona se nese jako zéli k jaru (o domýšlivé ženě; naložené zelí k jaru již ohnívá a páchne). — Jsou-li vylehly hory (t. j. je je jasně vidět), bude brzy pršet. — Kouká jako husa do flašky (nakukuje jedním okem). — Proto má žencká zástěrku, aby múže přikryla (t. j. aby před lidmi zakrývala jeho chyby). — Nenajde-li u Stejskala, u Vejskala nenajde (Kratonohy). — Každej máme dvoje lídi (někdo nás chválí, jiný haní). — Má ho rád jako valach říbě (t. j. nenávidí ho).

MNE, MĚ (J. N.). V »Naší řeči« se matení těchto dvou tvarů vytýká za chybu proto, že normativní jazykové pomůcky, kterými se NŘ. řídí, dosud mezi oběma těmi tvary činí rozdíl. V Ertlově vydání Gebaurovy Mluvnice české z r. 1926 (I, 208, II, 142) se praví o 4. pádě jedn. č. zájmena *já* výslovně, že se silnějšího tvaru *mne* užívá po předložkách a pod důrazem, kdežto slabšího tvaru *mě* jen kromě předložek a kromě důrazu. Podobně učí i Pravidla čes. pravopisu, kap. 42, i Gebaurova-Trávníčkova Příruční mluvnice (1930) 143. Podle toho je třeba rozlišovat mezi spojeními *zavolal jsi mne* a *zavolal jsi mě, přišel jsi pro mne* a *přišel jsi mě navštívit* a pod. — V Ertlově vydání Gebaurovy mluvnice z r. 1914 (II, 129) sice stojí, že se silnějších tvarů zájm. *já* užívá po předložkách, pod důrazem i mimo něj, ale toto pravidlo sám Ertl, jak je vidět, opravil ve vydání pozdějším a uvedl je tak ve shodu se zněním, které mělo v původním vydání Gebaurově (II, 1890, 82).

MUSITI (F. M.). Sloveso *musiti* mívalo už v staré době vedle sebe druhotvar *museti*, který se časoval jako *uměti*. Už Tomáš Štítný psal na př. »musejí tyto věci býti«, »musejí lidé pracovati«, a tak často, v kronice Trojanské (1488) čteme, že »Řekové utiekati mušeli«, v Comestorově Historii přibližně z téže doby je psáno *moselo* (u tohoto slovesa se už v staré době střídalo *mu-* s *mo-*), atd. Ten stav je zachován v jazyce živém i knižním až posud. Dnešní Pravidla českého pravopisu dovolují vedle tvaru *musiti* s časováním podle 4. třídy i tvar *museti* s časováním podle 3. třídy, vzoru *uměti*. V 3. os. mn. čísla jsou tedy tvary (oni) *musí* i (oni) *musejí* stejně správné, rovněž v příčestí minulém činném lze psáti *musil* (k *musiti*) i *musel* (k *museti*).

OBDOBÍ, ÚDOBÍ (C. H.). Jako odpověď k vaší otázce můžeme uvésti to, co o těchto dvou slovech napsala »Naše úřední čeština« 12, 1933, 38 n. »O správnosti slova *údobí* byly vysloveny pochybnosti, na př. v Naší řeči X, 1926, 50, kde o něm psal prof. V. Ertl, ale zdá se, že se bez něho dnes už neobejdeme. Tvoří totiž se slovem *období* dvojici, a to tak, že *období* znamená asi tolik co »perioda« (t. j. časový úsek vracející se v pravidelných intervalech, na př. roční období, období výcviku a p.), kdežto *údobí* znamená časový úsek bez opakování (bez periodicity, tedy asi »fáze«, na př. údobí boje, údobí největší práce života a p.). Obě ta slova jsou stejně nedávná, stejně jsou i tvořena, není tedy neštěstí, že se obě ujala. Máme v nich dobrý prostředek, abychom mohli rozlišovati dva významové odstíny, a je jen třeba, aby se tento rozdíl také v praxi zachovával.«

ODPOVĚĎ (Dr. V. S.). Skloňování podst. jmen vzoru *kost* je v dnešním jazyce spisovném silně porušeno vlivem podst. jmen vzoru *duše*. Nejen mnohá jména na *-i* ve všech svých pádech přecházejí ke skloňování na *-ja*, nýbrž je i dost takových jmen, že některé jejich pády, zvláště v jednotném čísle zachovávají tvar původní, kdežto jiné mají tvary oboje anebo jen tvary nové. Proto je značné kolísání ve spisovném usu, a ať už se

řídíme tou či onou zásadou, často se ocitáme v rozpacích, jak které slovo ze vzoru *kost* skloňovat. V Gebaurově-Ertlově Mluvnici české I, 1926, 199 čteme o tvarech těch jmen, jejichž skloňování se kolísá, toto: »Kde jsou v užívání tvary oboje, náležité i obdobné, jazyk spisovný volí raději tvary náležité; množ. dat., lok. a instr. podle vzoru *kost* vyskytují se však zřídka. — Kde tvar náležitý v užívání již není, tu se ovšem nesluší jej schválně tvořiti.« V témž smyslu učí i Gebaurova-Trávníčkova Příruční mluvnice 1930, 126. Toto pravidlo je tak pohodlné, že nestojí žádnou námahu zapamatovati si je, a řídíme-li se jím, nemůžeme v žádném jednotlivém případě chybit. U slova *odpověď* zní 2. pád jedn. č. zcela nepochybně *odpovědi,* stejně i 1. a 4. pád mn. čísla. V 3. pádě mn. čísla je snad možný novotvar *odpovědím,* ale i původní náležitý tvar *odpovědem* je zcela běžný, a proto mu v jazyce spisovném dáváme přednost. Totéž platí i o tvarech 6. pádu mn. č. *odpovědích* a *odpovědech.* V 7. pádě množ. č. je náležitý tvar *odpovědmi* dosud obecný. Takovýmto způsobem si můžeme určiti spisovné skloňování i u každého jiného jména ze vzoru *kost.*

PŘEDCHOZÍ A PŘEDCHÁZEJÍCÍ (J. N.). Z toho, že Pravidla čes. pravopisu neuvádějí v abecedním seznamu výslovně tvar *předcházející* vedle tvaru *předchozí,* nevyplývá ještě, že by nebyl správný. Je mnoho slov, o kterých se Pravidla nezmiňují právě proto, že jsou správná a že o nich dosud nikdo ani nepochyboval. Obě ta příd. jména, *předchozí* i *předcházející,* mají význam stejný a lze jich obou užívat bez rozdílu, na př. »na předchozí stránce« i »na předcházející stránce«, v »předchozí kapitole« i »v předcházející kapitole« a pod.

PŘÍSTAVEK NESHODNÝ (E. K.). Přístavkem neshodným bývá název, titul předmětu, stojí-li po slově významem chudém, na př. jméno, slovo, příjmení, název, titul a pod. V takovém spojení je název předmětu v 1. pádě (t. zv. nominativ jmenovací) a skloňuje se jen jméno, jež se jím blíže určuje. Stejným způsobem se skloňují také jména literárních děl, názvy spolků a pod. Píšeme tedy *Raisovo dílo »Zapadlí vlastenci«, v Raisově díle »Zapadlí vlastenci«, Raisovu dílu »Zapadlí vlastenci«* atd., byl jsem *na Smetanově opeře »Prodaná nevěsta«, jsem členem spolku Mánes* a pod. Není-li při názvu připojeno jméno obecné, skloňuje se ovšem název sám, na př. *v Jiráskových »Psohlavcích«, v Smetanově »Prodané nevěstě«* atd. Jiného druhu jsou názvy místní, na př. *město Praha, osada Písek, hrad Karlštejn* a pod.; tu skloňujeme oba členy, na př. *v městě Praze, v osadě Písku, na hradě Karlštejně* atd.

PSANÍ CIZÍCH SLOV (J. H.). Pochybujeme, že by bylo kdy možno dosáhnouti naprosté jednoty ve psaní cizích slov. Takové rozdíly, jaký je na př. ve psaní slov *profesor* (s jedním *s*) a *gymnasium* (s *s*, ačkoli se vyslovuje se *z*), budou asi vždycky. Příčina této nestejnosti je už v tom, jak poznamenávají Pravidla čes. pravopisu v kap. 12, že o tom, kdy lze nějaké slovo cizí pokládati za zdomácnělé a psáti je tedy podle zvyklostí českého pravopisu, nemáme všichni mínění stejné. Mimo to nelze nedbati

tradice tam, kde se už způsob psaní ustálil, třebas na pohled proti zásadě platné jinde. Proto Pravidla uvádějí vedle skupiny cizích slov odborných, která se necítí jako zdomácnělá a zachovávají pravopis původní, a vedle skupiny slov zdomácnělých, která se píší podle české výslovnosti, ještě další skupinu sice obecně zdomácnělých slov, avšak s pravopisem cizím, na př. *nervosa* (nikoli n e r v ó z a), *grandiosní* (nikoli g r a n d i ó z n í), *schema* (nikoli s c h é m a) a j.; u nich zvykem zobecnělo psaní přikláněјící se k pravopisu cizímu. Mezi takováto cizí slova třeba tedy počítati i slova jako *gymnasium, museum, krise* atd. Slova *profesor, inteligent, móda* a j. naopak náleží do té skupiny cizích slov, u nichž zobecněl český způsob psaní. Bylo by snad možné měniti pravopis jednotlivých těchto slov a upravovat jej buďto podle způsobu českého nebo podle způsobu cizího, avšak rozdíly, neshody a potíže zůstanou vždycky, neboť není zatím v naší moci odkliditi příčiny, které je způsobují.

PSANÍ SLOŽENÝCH ČÍSLOVEK (F. M.). Číslovky složené z j e d n o t e k a d e s í t e k píšeme jako jedno slovo, na př. *jedenadvacet, pětadvacet, šestapadesát, devětadevadesát* atd.; že jsou tyto číslovky pojímány jako jedno slovo, ukazuje i jejich skloňování, neboť pádové přípony se připojují jen na konci celé složeniny, na př. *jedenadvacíti lidí, pětadvacíti ranami* a pod. Všechny ostatní složené tvary číslovek píšeme zvlášť, na př. *dvacet jeden, dvacet pět, padesát šest, devadesát devět, sto jedenadvacet, dvě stě devadesát devět, tři sta devětadevadesát* atd. — Tvar *dvacet jeden, dvacet pět, devadesát devět* a pod. (s desítkami napřed) klademe jen výjimečně, a to bez věci počítané, na př. při diktování číslic a pod.; jinak dáváme přednost tvarům *jedenadvacet* (nikoli ovšem *jednadvacet*, jak zní tato číslovka v obecné výslovnosti), *pětadvacet* a pod., tedy s jednotkami napřed.

PSANÍ SLOŽENÝCH JMEN VLASTNÍCH (F. M.). O tom, kdy se v složených jménech vlastních píše písmeno velké a kdy malé, podrobně vykládají Pravidla čes. pravopisu v 1. kapitole úvodu. Podle tohoto výkladu píšeme jména časopisů s prvním písmenem velkým, s druhým malým, na př. Národní politika, Národní listy, Lidové noviny, Lidové listy, Československá republika, Pražské noviny, Právo lidu a pod.

SKLOŇOVÁNÍ JMÉNA BAŤA (F. Š.). Příjmení *Baťa* je svým původem týž tvar jako domácká odvozenina *báťa* od slova bratr (viz NŘ. 12, 1928, 213) a také se jako slovo *báťa* skloňuje. Je tedy 2. pád *Bati*, 3. pád *Baťovi* atd., 7. pád *Baťou*. Tvar *Batě* v 2. pádě je nespisovný a užívá se ho jen v moravských nářečích. Pravidla čes. pravopisu uvádějí u jmen *bača* a *báťa* genitivní tvar *bače* a *bátě* v závorkách, ale s výslovnou poznámkou, že je to tvar dialektický, nikoli spisovný. Píšeme-li tedy jazykem spisovným, musíme skloňovati náležitě bez dialektických odchylek. Když časopis Zlín, ač se jinak všude vyjadřuje spisovně, skloňuje jméno *Baťa* způsobem nářečním, dopouští se chyby proti jazyku spisovnému. Nic

na tom nemění okolnost, že celé to jméno *Baťa* je z nářečí, neboť jazyk spisovný upravuje skloňování slov odkudkoli přejatých podle svých vlastních zásad. — Podobně to platí i o jiných krajových příjmeních, na př. *Vašica*, gen. *Vašici*, *Janča*, gen. *Janči*, *Vahala*, gen. *Vahaly* atd. Tímto skloňováním v jaz. spisovném se nehřeší proti duchu moravských nářečí; tak by hřešil leda ten, kdo by mluvil některým z těchto nářečí a užíval tvarů spisovných.

ŠVEC (NŘ. 18, 1934, 17 n.). K výkladu dr. J. Kudely o skloňování jména *Švec* dodává Nár. Osvobození 21. ledna 1934 tuto vzpomínku p. B. Blažka, učitele z Poděbrad: »R. 1909 o prázdninách jsme byli s nebožtíkem br. Švecem v cvičitelském kursu ČOS. Bylo to v malostranské tělocvičně. Pamatuji se skoro určitě, že nás br. Švec opravovával, když jsme jej často v žertu oslovovali „Ševče", a že si přál, aby byl oslovován „Šveci" atd., říkaje, že *není ševcem*. Pravdivost mých vzpomínek by bylo možno ověřit u jiných dosud žijících účastníků tohoto kursu. Mezi frekventanty byl i gen. br. Číla. Pomíjeje otázku jazykové správnosti, domnívám se, že původní názor dr. Kudely byl správný a že si br. Švec nepřál být oslovován „Ševče". O nějakém rusismu, myslím, nemůže se tu mluvit, neboť od r. 1909 jsem se s br. Švecem již nesetkal.« — Dr. Kudela sám v svém článku uvedl, že dříve také věřil takovýmto vzpomínkám na vlastní usus plukovníka Ševce, ale že později musil svůj názor opravit. Pro to, že plukovník Švec skloňoval své jméno správně, t. j. *Ševce, Ševci* atd., našel i doklady písemné, věrnější a spolehlivější než nejistá paměť lidská. Proto se domníváme, že jeho názor, vyložený v předešlém čísle Naší řeči, není dodatkem p. B. Blažka nikterak uveden v pochybnost.

TEHDA, TEHDY (F. M.). Oba tyto tvary žijí vedle sebe v češtině už od nejstarších dob a jejich historii by bylo lze sledovati ještě daleko do minulosti, do doby předčeské. Dnešní jazyk spisovný nečiní mezi nimi rozdílu, a proto je Pravidla čes. pravopisu uvádějí vedle sebe bez jakékoli poznámky. Vedle těchto dvou tvarů je ještě také příslovce *tehdáž*, rovněž staré a správné. Chyba se tu činívá toliko v tom, že se v příslovci *tehda* vyslovuje nebo píše dlouhé *á* místo krátkého.

TOPOL (F. K.). Jméno *topol* vzniklo z lat. *populus* rozlišením dvou *p*. V starší češtině mívalo jen skloňování měkké, na př. v Herbáři Tadeáše Hájka (1562) se čte *bílého topole, k černému topoli* a pod. (viz Gebauer, Hist. ml. III, 1, 119), a ještě v Jungmannově slovníku se uvádějí u tohoto jména jen tvary měkké. Tvary sklonění tvrdého se začaly ujímat patrně nejdříve v jazyce lidovém; Gebauer uvádí na cit. místě tvrdé skloňování jména *topol* jen z řeči mluvené a Kott 4, 119 z východních a západních Čech. Časem pronikají tyto novotvary i do jazyka spisovného (srov. na př. verše z Erbenova Vodníka: na topole podle skal zelený mužík zatleskal), takže se dnes v jazyce spis. i obecném vedle sebe vyskytují tvary obojí, podle

vzoru *hrad* i *meč*. Určiti přesně jejich číselný poměr by bylo ovšem možno jen po podrobném statistickém prozkoumání. Oboje tvary dovolují také Pravidla čes. pravopisu i Gebaurova-Trávníčkova Příruční mluvnice 1930, 107. Gebaurova-Ertlova Mluvnice česká 2, 1926, 180 uvádí podst. jméno *topol* už jen mezi jmény ze vzoru *hrad*. Obráží se tedy i v mluvnické teorii neustálenost dnešního usu. Nelze říci, že starší tvary *jo*-kmenové jsou už opuštěny docela, ani že *o*-kmenové novotvary už nadobro zvítězily. Proto možno skloňovati jméno *topol* stále ještě i podle vzoru *hrad* (jedn. č. 2. p. *topolu*, množ. č. 1. p. *topoly*, 7. p. *topoly)* i podle vzoru *meč* (jedn. č. 2. p. *topole*, mn. č. 1. p. *topole*, 7. p. *topoli)*.

VYČERPÁVAJÍCÍ. V Pražském ilustrovaném zpravodaji jsme nedávno četli v lékařské hlídce tento článeček: »Otázka: Doporučoval jste v některém z minulých čísel léčbu Glycerofosfátem. Pokládáte ji za zcela vyčerpávající. To znamená, že vlastně škodí? — Odpověď: Co vás napadá. Chtěl jsem říci, že zcela postačí a že není třeba současně užívati jiného prostředku léčebného v tomto směru.« — Vida, dříve naháněli doktoři pacientům hrůzu latinskými slovy, ale, jak vidíme, česky to jde také. B—a.

VÝSLOVNOST PŘÍJMENÍ *na -sa*. V těchto příjmeních a v jejich odvozeninách slýcháme a čítáme často místo náležitého *-s-* hlásku *-z-*. Tak se ve filmu »Před maturitou« profesorka *Jansová* představuje jako Janzová. Stejná chyba se děje v příjmení *Bursa* a *Kursa*. Slýchávám špatně vyslovovat příjmení slavného biskupa *Jirsíka* (se *-z-*), ač nezdrobnělé příjmení *Jirsa* (Girsa, Jursa) a zhrubělé *Jirsák* se zpravidla vyslovuje správně. Vloni jsme vídali v novinách dvojí psaní příjmení *Kobsinek*. Hamza v »Šimonu kouzelníkovi« (1. vyd.) píše také dvojím způsobem jméno paní Kateřiny Barbory *Kobsinové*, zakladatelky německobrodského gymnasia (*-s-* na str. 184, 454, *-z-* 272, 553, 554). Příjmení *Tomsa* a *Šimsa* se vyslovují správně. Každý *Honsa* vyžaduje správné výslovnosti svého příjmení (původem rakouskobavorský tvar *Hons* místo spisovného *Hans*, srov. na př. prachatický tvar Honskadlů); německého původu (z *Hois*) je i příjmení *Hojsák*.

Josef Beneš.

ZOBATI Z RUKY ČI S RUKY? (J. H.) Školské pravidlo o rozlišování předložky *s* a *z* na otázku *odkud?* zde poskytuje možnost, vyjádřiti rozdíl v pojetí »z vnitřku ruky« a »s povrchu ruky«. Nechceme-li výslovně vyznačiti svým výrazem představu »s povrchu«, můžeme ovšem položiti předložku *z*, neboť výraz *z ruky* neznamená toliko »z nitra ruky« v doslovném smyslu, nýbrž také »z ruky zavřené nebo přivřené«. Ve větě »Ptáci zobali z ruky« je právě představa ruky přivřené zcela možná, a proto nelze v ní předložku *z* pokládat za chybnou.

Odpovědný redaktor: prof. dr. Jiří Haller. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.